

- ¹⁸ Рибальченко Р. Професорові Юрію Бойко-Блохину 90 років // Українське слово. – 1998. – № 19 (382). – С. 3.
- ¹⁹ Бойко Ю. Українська мова // Нова Україна. – Харків, 1942. 2.10
- ²⁰ Рибальченко Р. Професорові Юрію Бойко-Блохину 90 років...
- ²¹ Бойко Ю. Шевченко визволений від більшовицької фальсифікації // Український Засів. – Харків, 1943. – Ч. 4.
- ²² Тетерина Д. Життя і творчість Юрія Бойка-Блохина. До 70-річчя діяльності. – Мюнхен; Київ: в-во ім. О. Теліги, 1998. – С. 41-43.
- ²³ Зорич (Юрій Бойко-Блохин). Зможу. – Мюнхен, 1945.
- ²⁴ Гайванюк І. Юрій Бойко-Блохин як літературознавець // Збірник Аркасівських читань. – Миколаїв, 1993. – 20-21.12. – С. 48-51.
- ²⁵ Тетерина Д. Життя і творчість Юрія Бойка-Блохина... – С. 229-236.
- ²⁶ Рибальченко Р. Професорові Юрію Бойко-Блохину 90 років... – С. 3.
- ²⁷ Тетерина Д. Вказ. праця. – С. 238.

ГРИГОРІЙ КУРАС

Українська Вільна академія наук у США
Нью-Йорк, США

ДИПЛОМАТ, ІСТОРИК, ПАТРІОТ (ІВАН ТОКАРЖЕВСЬКИЙ-КАРАШЕВИЧ)

Надзвичайно колоритна і цікава постать цього визначного українського діяча ще не стала, на превеликий жаль, предметом спеціального дослідження. Про людину, яка не тільки вивчала історію, але й в певній мірі творила її, відомо лише з енциклопедій та довідників¹. Щоправда, було оприлюднено кілька невеликих популярних нарисів², які, на мій погляд, лише намітили проблему створення наукової біографії І. Токаржевського.

Князь Ян (Іван-Степан-Маріян) Токаржевський-Карашевич народився 24 червня 1885 р. в селі Чабанівці Ушицького повіту, на Поділлі. Наприкінці життя він писав у листі, що є головою роду з давнього литовського походження, але зв'язаного з Україною від XIV століття³. І. Токаржевський склав докладний родовід і все життя гордився своїм родом. Деякі генеалогічні матеріали, які він зібрав, зараз переховуються в архіві НТШ в Нью-Йорку. Скінчив Першу Житомирську гімназію. Студював філософію і політичні науки в університеті у Фрейбурзі в Швейцарії, у Відні, Мюнхені і Тулузі. Закінчив студії 1910 р., отримавши ступінь доктора філософії і політичних наук. В своєму curriculum vitae, який мені пощастило відшукати, він писав, що від 1910-го до 1918 р. мешкав в Чабанівці на Поділлі й управляв своїми маєтками⁴. Активною громадською діяльністю І. Токаржевський почав займатися

в часи Першої світової війни. Був членом різних організацій Червоного Хреста, головою Грушечького волосного комітету допомоги сім'ям військовиків, Головним контролером Подільського земського комітету допомоги пораненим. В 1917 р. обраний членом Подільського губернського та Ушицького повітового земств.

З початком національно-визвольних змагань І. Токаржевський беззаперечно став на бік Української Народної Республіки (УНР). Вірність і відданість Україні він не втратив попри всі тяжкі обставини життя. Здавалося б неординарний перехід князя в українство не був винятковим випадком. За століття полонізації та русифікації України чимало давніх українських родин втратили свою ідентичність. Згадаймо хоча б Шептицьких та Липинських. Але в часи українського національного відродження нащадки старих родин повертались до свого народу. І навіть ставали його провідниками. Видатний український історик Дмитро Дорошенко в листі до М. Чубатого дав влучну і як завжди яскраву характеристику князя: "...Пан Токаржевський – поміщик з російського Поділля, до весни 1918 р. він виступав як "polak kresowy", але весною 1918 р. під впливом, гадаю, пок. Липинського, станув на укр[аїнську] державну службу, прилучився до укр[аїнського] нац[іонального] руху, вірно працюючи для Укра[їни]. Він сам ревний римокатолик, відданий своїй релігії, але в той же час усім серцем прилучився до українства⁵. На цьому місці зазначу, що В. Липинський був шкільним товаришем І. Токаржевського і відіграв певну роль в його залученні до української справи. В своїх споминах І. Токаржевський писав, що коли він лежав в клініці, то його відвідали Д. Дорошенко і В. Липинський, умовляли вступити до міністерства закордонних справ і поїхати до Відня в якості радника посольства. "Пручався я, скільки міг, – згадував І. Токаржевський, – покликувався на моє непідготування, на те, що політика, а тим більше дипломатія, речі для мене чужі, але нічого не помогло. Дмитро Іванович на все знаходив відповідь і, переходячи від жарту до патріотичної проповіді, заставив мене згодитися⁶". 11 червня 1918 р. гетьман П. Скоропадський затвердив постанову про призначення І. Токаржевського радником українського посольства у Відні. Очевидно, що вже на початках своєї дипломатичної кар'єри він виявив неабиякі здібності. Про авторитет, яким користувались українські дипломати, свідчить хоча б уривок з листа Д. Дорошенка В. Липинському 15 березня 1924 р.: "Памятаю Ів. Ст. Токаржевський оповідав мені, як він, заступаючи Вас, на заупокойній Службі Божій по Францу-Йосифу II в соборі св. Стефана, сів на другому місці (на першому сів посол Німеччини), а там уже далі сиділи всі інші представники"⁷.

В червні 1919 р. І. Токаржевського призначають радником посольства в Константинополі (або, як він писав, Царгороді). Пізніше обійняв посаду повіреного у справах, а з 11 травня 1920 р. керував посольством в якості Надзвичайного посла і Повноваженого міністра. Вже на

схий віку історик оприлюднив спогади про цей період життя⁸. В цей час йому довелося виконати одну маловідому дослідникам місію. В своєму curriculum vitae І. Токаржевський зазначив, що під час перебування на посаді радника в Царгороді був тимчасово посланий до Риму представити особисто папі Бенедикту XV становище українського духовенства в Галичині (арешт митрополита, переслідування і т. ін.)⁹. У січні 1922 р. І. Токаржевський був призначений віце-міністром закордонних справ і керуючим міністерством УНР в екзилі. На цій посаді він залишався до 3 вересня 1924 р., коли, за його словами, "...подався до демісії і виїхав з Тарнова через Прагу до Франції. З того часу ніколи жадної урядової посади не займав"¹⁰.

У травні 1922 р. дипломат одружився з Оксаною Лотоцькою, донькою відомого українського діяча О. Лотоцького. Цікаво, що І. Токаржевський, зазначаючи цю подію в своєму життєпису, написав, не без гордошів, про її рід: "...Зі старовинної, білоруського походження з Вітебщини, боярської родини, осілої на Поділлі в XVIII ст., і Нимфодори Методіївни з Руденків з Київщини"¹¹. Його дружина була теж високоосвіченою людиною, володіла пером, знала кілька мов. Характеризуючи постать визначного дипломата і історика, не можна обійти увагою питання про одну його рису, на яку звертали увагу деякі сучасники. І. Токаржевський мав одну слабкість – любив титули, цінував своє князівське походження, членство в Мальтійському ордені. У 1923 р. уряд УНР навіть видав посвідчення про його князівство. Той-таки Д. Дорошенко, який сам походив зі старовинного українського роду, але ніколи не підкреслював цього, у листі до М. Чубатого, між іншим, зазначив: "Він є трохи дивак (на мій погляд!), дорожить титулами, є лицарем Мальтійського ордену, але людина наскрізь чесна, щира й шляхетна"¹².

Перебуваючи у Франції, І. Токаржевський активно займався громадською роботою. Насамперед намагався принести якнайбільшу користь українській визвольній справі. Був Генеральним секретарем Французького товариства українознавства, редактором бюлетеню "Франція-Україна", головою трохи незвичного українського Товариства фашизмознавства. Вільне володіння мовами давало можливість І. Токаржевському розповсюджувати знання про Україну серед європейців. Знадобилися його здібності й українцям. Так, 30 липня 1930 р. до нього звернувся з офіційним листом представник Українського Пластового Відділу ім. С. Петлюри у Парижі Іван Попович з проханням допомогти в перекладі на французьку пластового гімну¹³. З часу заснування журналу "Тризуб" він стає його активним співробітником. Виступав з численними лекціями, переважно на історичні теми. Серед паперів І. Токаржевського збереглося офіційне запрошення, підписане генералом О. Удовиченком, виступити в комбатантському Товаристві колишніх вояків Армії УНР у Франції з рефератом про гетьмана І. Мазепу 5 березня 1932 р.¹⁴ Слід зазначити, що саме в паризький період життя

князь присвячував вже чимало часу науковим студіям, збирав матеріали історичні та геральдичні. Найвагомішими публікаціями були підготовлені 1-й том “Діяря Гетьмана Пилипа Орлика” та “Походження і герб гетьмана Мазепи”. Дипломат і історик мав неабиякий авторитет в міжнародних наукових колах. Був членом комітету “Франція-Схід”, членом дирекції і головою ради Міжнародного геральдичного інституту. Але понад усе ставив українську справу. Д. Дорошенко писав В. Липинському 27 вересня 1928 р. про враження від зустрічі з І. Токаржевським, який “Себе определяє як крайнього націоналіста і вважає, що нам треба розпалювати (очевидно в “народі”) ненависть до всього, що є неукраїнське”. Слід зазначити, що князь мав широкі зв’язки й авторитет в релігійних колах. Майже з дитинства був близько зв’язаний з митрополитом А. Шептицьким. І тому не дивно, що перебуваючи в Парижі, видатний церковний та культурно-громадський діяч відвідав хворого І. Токаржевського, пробувши в нього цілу годину. В архіві історика і дипломата, між іншим, є й нотатки про великого митрополита. Зберіг історик і всі листи А. Шептицького.

У 1936 р. І. Токаржевський з дружиною переїхав до Італії. Опанувавши ще й італійську мову, почав дописувати до різних італійських часописів. Читав лекції про Україну і всіляко пропагував українську справу. Був секретарем редакції місячника Мальтійського ордену. В цей час значну увагу приділяв дослідницькій праці. І. Токаржевський поринув в розшуки історичних документів в римських, падуанських та інших архівах та бібліотеках. Накопичені матеріали стали підґрунтям для багатьох його наукових та науково-популярних студій. Зрозуміло, що незабаром після утворення в Німеччині Інституту Родознавства та Знаменознавства, його Управа звернулась до відомого геральдиста та генеалoga з проханням вступити в число його членів. 25 лютого 1948 р. князю прийшло офіційне запрошення за підписом Голови Інституту М. Міллера, в якому просили не відмовити повідомити про його ласкаву згоду. Дякуючи головному промоторові й фактично керівникові Родовідної Установи Є. Архипенкові за запрошення до співпраці, І. Токаржевський у листі від 18 квітня 1948 р., між іншим, зазначав: “...За останні роки друкував я мало річей, бо голова була занята іншими справами і тепер теж маю мало часу, бо доля примушує мене відкладати мою дорогу геральдику та генеалогістику та займатися громадськими справами як голова римського відділу та заступник голови Міжнародного Союзу Чужоземних Біженців”. Але попри все, як міг, сприяв розбудові Інституту Родознавства та журналу “Рід та Знамено”, який редагував той-таки Є. Архипенко. Скромна і чесна людина, І. Токаржевський ніколи не просив про допомогу, хоч був у прекрасних взаєминах з єпископом І. Бучком, з католицьким духовним світом, мав приятелів і в колах Ватикану. І все ж тяжкі умови повоєнного життя змусили його звернутись до Д. Дорошенка з проханням допомогти дістатись до Америки. Намагаючись якось сприяти цій справі, Д. До-

рошенко писав М. Чубатому: “Я ціну таких людей, як Токаржевський, які стали по наших боці й лишилися нам вірні, хоч він як поляк міг би зробити собі добру кар’єру в Польщі. У нас він має лиш біду, злидні, жадних перспектив, а проте вірно тримається нас”. І трохи далі: “... Варто не дати загинути цим культурним людям”.

На жаль, у 1947 р., коли Д. Дорошенко клопотався за князя, практично неможливо було здійснити цей задум. І в серпні 1948 р. подружжя Токаржевських переїхало до Великої Британії. В останні роки життя у Лондоні старий князь присвятив себе проблемам визволення народів, поневолених Москвою, зокрема українського. Визначного дипломата обрали членом Центрального Комітету Антибільшовицького Бльоку Народів і Головою Делегатури АБН на Велику Британію. І. Токаржевський був одним з перших науковців, хто почав активно співробітничати в заснованому у 1948 р. журналі “Визвольний шлях”. Часопис репрезентував ОУН та значну частину гетьманців. Досвідчений публіцист містив політичні статті (під псевдонімом І. Остикевич), згодом, з 1952 р., була опублікована низка його розвідок, підписаних криптонімом “Т.К.” Статті про Ярослава Мудрого, історію церкви, про віче, війсьکو в княжу добу та інші написані в популярній формі і були розраховані на широке коло читачів. Проте, як цілком справедливо зазначила Т. Дорохіна, зовсім інший характер мають студії І. Токаржевського, присвячені історії України-Гетьманщини. Вони вирізняються чітким формулюванням проблеми, широким історичним тлом та великим і різноманітним фактографічним матеріалом. Серед публікацій з цієї проблематики назву хоча б такі: “Бій під Полтавою: історичний фон”, “Гетьман Мазепа – Князь Священної Римської імперії”, “До історії роду Орликів”, “Жінки в житті Мазепи” та інші. Зазначу, що видатний дипломат довгий час збирав матеріали для ґрунтовної історії української дипломатії. Ця праця залишилась в рукопису і лише невеликий уривок з неї побачив світ на шпальтах “Визвольного шляху”, і то вже після смерті автора. На жаль, І. Токаржевський не побачив і інших своїх наукових розвідок, які продовжували виходити після його смерті.

За спогадами, старий князь жив скромно, навіть бідно. В листі від 21 травня 1949 р. Є. Архипенко писав І. Токаржевському: Я болю, що така визначна сила, як Ви, бідуєте в Англії. Як би скоріше відбувся виїзд до Франції. Разом якось будемо допомагати один одному”. Але цьому наміру не вдалося здійснитися. На початку 1950 р. померла вірна дружина князя, а його серце перестало битися 18 листопада 1954 р. 27 листопада на цвинтарі Gunnersbury в Лондоні зібралось багато людей, щоб попрощатися з великим українським патріотом і чудовою людиною. Прийшов вклонитись і гетьманич Данило Скоропадський.

Але була в нього і посмертна доля. 7 липня 1978 р. князь І. Токаржевський-Карашевич був перепохований на українському пантеоні в Бавнд-Бруку в Нью-Джерсі. І тут, на американській землі, куди він не зміг потрапити за життя, його тлінні останки вічно спочиватимуть се-

ред цвіту українства.

На глибоке переконання автора цих рядків постать князя І. Токаржевського-Карашевича є унікальною в модерній українській історії. І справа не лише в тому, що аристократ зі сполонізованого роду став подум'ям українським патріотом. Він блискуче поєднував дипломатичні здібності і наукову діяльність, громадську працю й публіцистику. Вирізнявся глибокою культурою й ерудицією. Була це чесна, скромна, глибоко релігійна людина. Його пієтет до національних традицій, пошана до лицарського героїзму предків викликали велику повагу до нього. Як влучно написано в його некролозі: "Він серед сучасників блистів маєстатичною величчю". І тому подальше вивчення життя і діяльності І. Токаржевського-Карашевича буде найкращою даниною пам'яті видатного українського діяча.

Примітки:

¹ Токаржевський-Карашевич Ян // Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. – Париж; Нью-Йорк, 1980. – Т. 9. – С. 3234; Tokarzewski-Karaszewicz, Jan // Encyclopedia of Ukraine. – Toronto: University of Toronto Press, 1993. – Vol. V. – P. 232; Швидкий В. Токаржевський-Карашевич Ян // Українські історики ХХ ст. Біобібліографічний довідник. – К., 2004. – Вип. 2. – Ч. 2. – С. 318-319.

² Господин А. Три визначні дипломати. – Вінніпег, 1989. – С. 27-32; Курас Г. Князь – з Україною в серці // Свобода. – Парсипані; Нью-Джерсі, 23 грудня 2005 р.; Білик О. Ще про князя І. Токаржевського-Карашевича // Там же. – 20 січня 2006 р.

³ Лист І. Токаржевського-Карашевича до Є. Архипенка з 18 квітня 1948 р. Архів Є. Архипенка. Бахмет'євський архів Колумбійського університету.

⁴ Токаржевський-Карашевич Ян. Curriculum vitae. Архів Є. Архипенка. Бахмет'євський архів Колумбійського університету.

⁵ Лист Д. Дорошенка до М. Чубатого з 21 січня 1947 р. Український музей-архів в Стемфорді.

⁶ Токаржевський-Карашевич. Кн. Дмитро Дорошенко (Зустріч, знайомство, приязнь!) // Український літопис. – Авгсбург, 1953. – Ч. I. – С. 133.

⁷ Вячеслав Липинський // Архів. – Т. 6. Листи Дмитра Дорошенка до Вячеслава Липинського. – Філядельфія, 1973. – С. 75.

⁸ Токаржевський-Карашевич І. Царгородські спомини // Визвольний шлях (далі – ВШ). – Лондон, 1952. – № 7. – С. 27-30.

⁹ Токаржевський-Карашевич Ян. Curriculum vitae. Архів Є. Архипенка. Бахмет'євський архів Колумбійського університету.

¹⁰ Там же.

¹¹ Там же.

¹² Лист Д. Дорошенка до М. Чубатого з 21 січня 1947 р. Український музей-архів в Стемфорді.

¹³ Архів І. Токаржевського-Карашевича // Архів НТШ. – Нью-Йорк.

¹⁴ Діярій Гетьмана Пилипа Орлика // Праці українського наукового інституту. – Варшава, 1936. – Т. 17.

Надія Швайба

Запорізький національний університет

Запоріжжя

Н.Д. ПОЛОНСЬКА-ВАСИЛЕНКО: СПАДЩИНА ІСТОРИКА ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наталя Дмитрівна Полонська-Василенко (1884 – 1973 рр.) – талановитий український історик, що своїми наполегливими студіями внесла змістовні зрушення у напряму дослідження історії Південної України XVIII століття. Значний період свого життя вчена прожила на еміграції (1945 – 1973 рр.), тісно співпрацювала із західними науковими осередками й інституціями: НТШ, УВУ, УВАН, очолювала осередок Українського Історичного Товариства в Німеччині. Звичайно, що на еміграції дослідницькі пріоритети Н.Д. Полонської-Василенко зазнали змін, але вчена ніколи не покидала студій над одним із провідних своїх напрямів.

Спадщина Наталі Дмитрівни Полонської-Василенко як дослідниці історії Південної України XVIII століття складається з багатьох площин: евристичної (бібліографічної та архівної), археографічної, науково-організаційної діяльності тощо. Крім історичних, в науковому доробку вченої можна виділити ґрунтовні історіографічні та джерелознавчі студії, які не втратили своєї цінності для сучасних дослідників історії Південної України та української історіографії взагалі. Окремий інтерес мають підготовчі матеріали вченої, за різних обставин неопублікований доробок, епістолярний комплекс джерел, що зберігається в особових фондах історика та фондах її дописувачів.

У студіях сучасних українських істориків (В.І. Ульяновського¹, І.В. Верби², С.Г. Водотики³, А.А. Непомнящого⁴) життєвий та науковий шлях Н.Д. Полонської-Василенко неодноразово поставав об'єктом досліджень, останнє значно сприяє визначенню місця вченої в українському історіографічному процесі. Але, не дивлячись на актуалізацію доробку Н.Д. Полонської-Василенко, залишається чимало проблем, пов'язаних із необхідністю повної реконструкції доробку історика, введення його до наукового обігу, відповідного історіографічного аналізу. Проблеми існують і у дослідженні спадщини вченої з історії Південної України XVIII століття. Напрямок цей протягом багатьох десятиріч залишався одним із провідних для науковця, а ім'я її можна